

Agata Piasecka

Potencjał semantyczno-pragmatyczny leksemów "bydło" i "skot" w języku polskim i rosyjskim

Acta Universitatis Lodzensis. Folia Linguistica Rossica 9, 69-78

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Agata Piasecka

Uniwersytet Łódzki, Zakład Językoznawstwa Instytutu Rusycystyki (Polska)

POTENCJAŁ SEMANTYCZNO-PRAGMATYCZNY LEKSEMÓW BYDŁO I SKOT W JĘZYKU POLSKIM I ROSYJSKIM

Rosyjskie słowo *скот* oznacza współcześnie *bydło*. Jednakże, jak ujawnia analiza artykułów hasłowych w polsko- i rosyjskojęzycznych opracowaniach leksykograficznych, obydwie leksemy posiadają różną zawartość semantyczną, która zmieniała się na przestrzeni wieków. Z tego też względu stanowią one ciekawy obiekt analizy etymologicznej, semantycznej oraz pragmatycznej.

Polski rzeczownik zbiorowy *bydło* oznaczał 'zwierzęta domowe' w ogóle. Pochodzi on od czasownika *być*. Rzeczownik ten już w XIV wieku zmienił swoje znaczenie na 'inventarz żywy', 'oborę'. Jego pierwotna wartość semantyczna 'byt', 'stan', 'mieszkanie', zachowana do dziś w języku czeskim, na gruncie polskim niemal zaginęła.¹ Od znaczenia 'byt', 'mieszkanie' słowo *bydło* ewoluowało do znaczenia 'własność', 'posiadanie'. Od XV wieku w polszczyźnie *bydło* oznacza 'żywy inventarz rogaty' (Kopaliński 2003). Leksem ten wyparł dawny rzeczownik *skot* (Brückner 1927). Do ruszczyzny słowo *bydło* przeszło z języka polskiego (Фасмер 1964–1973).

W języku cerkiewnosłowiańskim i staroruskim leksem *skot* oznaczał nie tylko 'bydło', ale i 'pieniądze, majątek'. Jest to prasłowiańska pożyczka z niemieckiego *scaz* (dzisiejsze *Schatz*) oznaczającego 'przyłodek, czynsz'. Polacy zastąpili je nowszym słowem *bydło*. *Skot* oznaczał dawniej także 'monetę', która była używana w Polsce od XII do XIV wieku (Brückner 1927; Фасмер 1964–1973).

W *Słowniku staropolskim* *skot* występuje w dwóch znaczeniach: '1. bydło rogate, zwierzęta domowe; 2. jednostka pieniężna o wartości 1/24 grzywny'. Utworzony od niego derywat *skotowe* oznaczał 'rodzaj daniny płaconej przez mieszczan na rzecz panującego'. Wymienione opracowanie leksykograficzne uwzględnia szereg leksemów związanych z *bydłem*: *bydlenie* '1. mieszkanie; miejsce zamieszkania;

¹ Derywaty *bydlić*, *bydlenie*, *bydliciel*, występujące w psalterzach i Biblii, oznaczały kolejno: 'mieszkać', 'mieszkanie', 'obywatel'. W pieśniach nabożnych XV wieku spotkać można frazy: 'daj mi z tobą bydlić', 'racz nas darować niebieskim bydleniem'.

2. życie, postępowanie'; *bydlę* '1. zwierzę domowe; 2. posiadłość'; *bydliciel* 'mieszkaniec'; *bydlić* '1. mieszkać; 2. przebywać, żyć; 3. żyć według jakichś praw, postępować; 4. *praw.* podlegać prawu; 5. *pod kimś* być poddanym; 6. sprawować urząd'. *Słownik polszczyzny XVI wieku* w podobny sposób charakteryzuje znaczenie leksemów *bydlenie*, *bydlę*, *bydlić* i *bydło*: *bydlenie* 'życie, przebywanie'; *bydlę* '1. zwierzę domowe, hodowane ze względu na jego użyteczność w gospodarstwie; zwierzę tuczne i pociągowe; w szczególności zwierzę rogate przeznaczone na ubój i do pracy na roli; 2. zwierzę w ogóle; zwierzę czworonożne; zwierzę dzikie'; *bydlić* 'mieszkać, zamieszkiwać; przebywać'; *bydło* 'zwierzęta domowe (przeważnie: krowy, woły, owce i kozy), robocze; dobytek; bydło małe, prawdopodobnie owce i kozy; bydło wielkie, prawdopodobnie woły'. Po raz pierwszy we wspomnianym słowniku *bydło* jest odniesione do człowieka. Rzeczowniki *bydlę* i *bydło* mogą być użyte jako obelżywe określenie ludzi: 'motłoch, prostacy; bezbożnicy'. *Słownik języka polskiego*, znany powszechnie jako *Słownik warszawski*, właściwie powtarza i zbiera dane *Słownika staropolskiego* i *Słownika polszczyzny XVI wieku*. Podaje on: *bydło* '1. a. woły, krowy i cielęta; b. w ogóle zwierzęta domowe, inwentarz; 2. *przen.* zgraja, motłoch, czerń, ludzie bezrozumni, niemoralni; człowiek bezrozumny, niemoralny; 3. *przest.* stworzenie, istota; zwierzę; 4. *przest.* przebywanie, byt, stan; 5. posiadanie, rzecz posiadana, dobytek'; *bydlę* '1. zwierzę domowe w gospodarstwie rolnym; 2. głupiec, prostak; człowiek bez ambicji, brudas'; *skot* '1. *st.-pol.* bydło; 2. *gw.* bydło rogate; 3. *st.-pol.* skocina, bydlę; 4. *st.-pol.* skojec²; 5. *st.-pol.* mienie, dostatek'. W *Słowniku języka polskiego* S. Lindego *skot* również oznacza 'bydło'. Przeszarzałe znaczenia słowa *skot* notuje *Słownik języka polskiego* pod redakcją W. Doroszewskiego: *skot* '1. moneta obiegowa w Polsce w XII – XIV wieku; 2. *daw.* bydło rogate'. W tym samym opracowaniu rzeczowniki *bydło*, *bydlę* i *bydlak* posiadają następujące charakterystyki: *bydło* '1. ssaki rogate, przeżuujące z gromady parzystokopytnych, głównie krowy, woły i cielęta, hodowane jako zwierzęta domowe; 2. *przen.* obelżywie, pogardliwie o ludziach'; *bydlak* '1. rogate przeżuujące zwierzę domowe, głównie krowa, wół, cielę; bydlę, także zwierzę w ogóle; 2. *przen.* obelżywie o człowieku mało wartościowym moralnie, bezmyślnym, godnym pogardy'; *bydlę* '1. rogate przeżuujące zwierzę domowe, głównie krowa, wół, cielę; 2. *pot.* zwierzę w ogóle; 3. *przen.* obelżywie o człowieku mało wartościowym moralnie, bezmyślnym, godnym pogardy'.

Opracowanie *Материалы для словаря древнерусского языка* I. I. Sriezniewskiego uwzględnia pięć znaczeń rosyjskiego słowa *скот*: '1. скотина, домашнее животное (преимущественно из рогатого скота); 2. скот (*в знач. собирать*.); 3. духовное стадо; 4. имущество; 5. деньги'. Pojawia się wśród nich nienotowane w polszczyźnie znaczenie 'wierni (духовное стадо)'. Spośród innych słowników poświęconych dawnej ruszczyźnie należy wymienić *Словарь русского языка XI–XVII вв.* Charakteryzuje on rzeczownik *скот* w następujący sposób: '1. домашнее

² Skojec 'dwudziesta czwarta część grzywny, czyli dwa grosze'.

четвероногое животное: вол, корова, овца, свинья, осел, лошадь и проч.; *собир.* совокупность этих животных; о крупном рогатом скоте; о мелком рогатом скоте; *образно* о людях, вверенных чьему-л. попечению, заботам; 2. любое четвероногое животное; бессловесная тварь; *собир.* совокупность таких животных; перен. о человеке, уподобившемся животному своим поведением или состоянием; как бранное слово; 3. *собир.* имущество; 4. *собир.* деньги; денежный побор’.

Rosyjski leksem *быдло* uwzględniają słowniki nowsze, współczesne, najczęściej żargonowe.

Zarówno rzeczownik *bydło* w polszczyźnie, jak i *скот* w ruszczyźnie odnoszą się do zwierząt gospodarskich: *скот* ‘*собир.* четвероногие сельскохозяйственные животные’ (БАС); *bydło* ‘domowe zwierzę rогate przeżywające (krowa, wół, cielę)’ (PSWP). Gwary to znaczenie nieco modyfikują, uściślają, ale też poszerzają: *bydło* ‘większe zwierzęta domowe, głównie bydło, rzadziej koń, owca (bez świni i ptactwa domowego)’ (SGO); *bydło* ‘1. rогate zwierzęta domowe – głównie krowy, także cielęta, woły i byki; 2. zwierzęta domowe (krowy, konie, owce, kozy, świnię); a. cały żywy inwentarz łącznie z drobiem; b. wszystkie zwierzęta domowe, ale bez drobiu; c. wszystkie zwierzęta domowe, ale bez konia’ (SGŚ); *bydlak* ‘jakieś zwierzę, zwłaszcza duże’ (SPP); *bydlę* ‘jakieś zwierzę’ (SPP); *bydlak* 1) ‘jedna sztuka domowego bydła rогatego (głównie krowa); młody, 1–2 letni buhaj; 2) niemal o każdym zwierzęciu domowym, hodowanym dla celów użytkowych; o dużej świni; 3) zwierzę (bez bliżej sprecyzowanego znaczenia)’ (SGP); *bydlaka* ‘zgr. o krowie’ (SGP); *bydlaszek* ‘młody byk’ (SGP); *bydlątko* ‘1) *zdr.* od bydlę; jedna sztuka domowego bydła rогatego; 2) młody byczek, wołek’ (SGP); *bydlątuszko* ‘*zdr.* młody byczek, wołek’; *bydlę* ‘1) jedna sztuka domowego bydła rогatego (głównie krowa); młody buhaj, byczek; 2) zwierzę domowe hodowane dla celów użytkowych; o koniu; 3) zwierzę – bez bliżej sprecyzowanego znaczenia’ (SGP); *bydło* ‘1) rогate zwierzęta domowe – głównie krowy, także cielęta, woły i byki; również owce, kozy – rогaczna; młody byk; 2) zwierzęta domowe hodowane dla celów użytkowych: a) cały żywy inwentarz: krowy, konie, świnię; b) wszystkie zwierzęta domowe, ale bez drobiu; c) krowy, owce, świnię, kozy – bez konia’ (SGP); *bydło piórne* ‘drób’ (SGP); *bydło rогate*, *bydło rогowe* ‘rогate zwierzęta domowe’ (SGP); *скот* ‘1. крупный рогатый скот; о лошади; 2. собаки’ (СРНГ); *скот*, *скотина* ‘общее название домашних хозяйственных животных: лошадь, корова, верблюд, овца, коза, олень, но как встарь, так и поныне бол. волы и коровы’ (ТСЖВЯ); *крупный скот* ‘лошадь, вол’ (ТСЖВЯ); *мелкий скот* ‘овцы, козы, свиньи’ (ТСЖВЯ); *рогатый скот* ‘волы, овцы и козы’ (ТСЖВЯ); *рабочий скот* ‘волы, лошади’ (ТСЖВЯ); *говяжий скот* ‘быки, коровы, на убой’ (ТСЖВЯ). Oprócz wtórnego znaczenia, odnoszącego się do nieokrzesanego, złego, głupiego człowieka, którego traktuje się z pogardą, słowniki gwarowe i żargonowe utrwalają także inne cechy bydła: ich dorodność fizyczną i pokaźne rozmiary. W niektórych znaczeniach echem

odbija się wiązanie z bydłem – *скотом* wartości materialnych, zapewniających ludziom dostatnie życie, byt. Rozwój znaczeń wtórnych odbywa się w zasygnalizowanych kierunkach. Dla przykładu: *скот* ‘о чем-л. ценном (деньгах и т. п.)’ (СРНГ); *скот* ‘др.-рус. деньги’ (ТСЖВЯ); *быдло* ‘*przen. pogard.* o człowieku złym, podłym, ordynarnym, nieokrzesanym, głupim; o niezdolnym uczniu; o złodzieju, pijaku’ (SGP); *быдлę* ‘*przen. pogard.* o człowieku’ (SGP); *быдло* ‘1) *przen. pogard.* o ludziach niewychowanych lub zachowujących się źle, niepoprawnie; 2) najniższe rangą figury w grze dziecięcej zwanej bierki’; *быдлак, быдлę* ‘błąd (najczęściej ortograficzny, rzucający się w oczy)’ (SPP).

Zarówno w języku polskim słowo *bydło*, jak i w rosyjskim *скот, быдло* w znaczeniu przenośnym może być użyte współcześnie w odniesieniu do człowieka. Nazwa ta jest pospolita, pogardliwa i obraźliwa, konotuje brak okrzesań i kultury osobistej. Polszczyzna mianem *bydła* określa grupę osób zachowujących się w niewłaściwy sposób (*znowu trzeba sprzątać po tym bydle; gdzie to bydło się pcha*). Przywołuje tym samym obraz stada zwierząt, którym przypisywane są cechy podłości, bezmyślności, brak moralnych hamulców. Uzasadnienia można doszukiwać się w sposobie życia bydła oraz jego przeznaczeniu. Obora, w której trzyma się rogate zwierzęta, jest z reguły miejscem brudnym, nieprzyjemnie pachnącym. Zwierzęta pozostawiają nieczystości także tam, gdzie są wypasane. Języki słowiańskie utrwalają jeszcze kilka innych faktów³. Stado krów porusza się zawsze powoli, w określonym kierunku, o którym decyduje wypasająca je osoba. Zwierzęta poddają się woli poganiającego je pastucha. Człowiek jednak czerpie olbrzymie korzyści z obcowania z bydłem, podporządkowuje je sobie, a co za tym idzie, góruje nad nim. Wymienione fakty znajdują odzwierciedlenie w językowym obrazie zarówno samego bydła, jak i poszczególnych, konkretnych reprezentantów gatunku. Mianem *bydlęcia, bydlaka* określa się człowieka bezwartościowego moralnie, bezmyślnego, godnego pogardy, podłego (SJPD, PSWP); *bydlęcić* to ‘czynić podobnym do bydlęcia, degenerować moralnie, demoralizować’ (SJPD), *bydlęcić* – ‘stawać się bydlęciem, zatracać godność ludzką’ (SJPD), *bydlęcy* zaś znaczy tyle, co ‘niegodny człowieka, bezwartościowy moralnie, bezmyślny’ (USJP). *Słownik języka polskiego* S. Lindego podaje: *bydlęcy ludzie ducha nie mają; nic innego w nich nie masz, jeno mięso, flaki; człowiek bydlęcy nie pojmuje tego, co jest z ducha*. Z kolei w *Słowniku gwary pogranicza Suwalszczyzny i dawnych Prus Wschodnich* można przeczytać, iż skacina to rusycyzm pochodzący od rosyjskiego słowa *скот* ‘bydło’, który był używany jako epitet w stosunku do złego człowieka lub dającego się we znaki dziecka.

Leksmy *скот, скотина* w języku rosyjskim posiadają także jednoznacznie pejoratywne konotacje. Mówi się tak ‘о грубом, непорядочном, низком, подлом человеке’. (БТСРЯК, ТСРЯУ, БАС) Rozmaite derywaty słowotwórcze pochodzące od rzeczownika *скот* ukazują jeszcze inne, negatywne konotacje

³ Dzieje się tak zarówno w warstwie leksykalnej, jak i frazeologicznej oraz paremiologicznej.

(niechlujność, wulgarność): *скотоподобие* ‘грубый, низменный образ жизни, грубое, низкое поведение (*скотоподобие пьяной толпы*)’ (БТСРЯК); *скотоподобный* ‘1) уподобившийся скоту; с грубыми, низменными инстинктами (*скотоподобный деспот*); 2) грубый, низменный (*скотоподобное поведение, скотоподобная жизнь, скотоподобно жить*)’ (БТСРЯК); *скотский* ‘1) неопрятный, нечистоплотный или грубый, низменный (*скотский образ жизни*); 2) непорядочный, низкий, подлый (скотский поступок, скотская выходка)’ (БТСРЯК); *скотство* ‘1) скотский образ жизни, скотоподобное состояние; грубость, бескультурье (*жить в скотстве*); 2) неопрятность, низость, подлость’ (БТСРЯК). Mianem *bydła* w języku rosyjskim określa się ludzi pokornie wypełniających ciężką pracę, a także osoby z niższych klas społecznych. Wcześniej mówiono tak o chłopach: *быдло* (от польск. bydło – ‘skot’) ‘*презрит.* о людях, покорно подчиняющихся чужой воле и проводящих жизнь в тяжелом, изнурительном труде на кого-л.; о людях из низших социальных слоев’ (БТСРЯК).

Leksyka żargonowa i gwarowa rozwija konotacje utrwalone w języku ogólnym. Zarówno w ruszczyźnie, jak i polszczyźnie odnaleźć można szereg słów wskazujących na sposób postrzegania bydła i przypisywane im powszechnie cechy takie, jak brak okrziesania, podłość, a także tężyzna fizyczna połączona często z ograniczeniem umysłowym: *скот, скотина* ‘бранно подобный скоту человек’ (ТСЖВЯ); *скотобаза* ‘жарг. презр. тупой и агрессивный человек’ (СРБЛ); *скот* ‘безотказный, не имеющий собственного мнения человек, занимающийся физическим трудом’ (СБВЖ); *скотина* ‘неавторитетный человек’ (СБВЖ); *скотобаза* ‘тупой, агрессивный человек’ (СБВЖ); *быдло* ‘угол. 1) презр. слабоумный, глупый, малокультурный человек; 2) презр. о добросовестно работающем заключенном’ (БСРЖ); *быдленок, быдленыш* ‘жарг. 1. ребенок проститутки; 2. слабоумный ребенок; учащийся ПТУ’ (СРБЛ); *быдло* ‘1. прост. презр. или бранно о людях, покорно, бесшлосесно выполняющих тяжелую работу; 2. жарг. об умственно отсталых людях’ (СРБЛ); *bydlak, bydle* ‘1) człowiek dobrze zbudowany; 2) błąd popełniany podczas pisania lub mówienia’ (NSGU); *bydło* ‘tłum, zwykle duża liczba uczniów, zachowujący się głośno, także grupa ludzi robiących zadymę’ (NSGU); *bydło* ‘1) złodz. chuligani; 2) uczn. uczniowie’ (STGP).

Obydwa języki słowiańskie surowo oceniają bydło, z którego człowiek czerpie tak ogromne praktyczne korzyści. W polszczyźnie i ruszczyźnie ze słowami *bydlę, bydlęcy, bydło, скот, скотина* występuje szereg frazeologizmów, przysłów i porzekadeł. Na ich podstawie ujawnia się pogardliwy, zły stosunek człowieka do zwierząt: *безмыслне, глупие, nierozumne, skończone bydło* ‘obraźliwie o człowieku głupim bądź łajdaku’ (WSFJP), *co za bydlę (bydlak) z kogoś* ‘drań, brutalny, niemoralny’ (WSFJP), *robić z kogoś bydlę* ‘1) książk. demoralizować, deprawować; poniżać; 2) przedstawiać kogoś jako człowieka zdemoralizowanego, podłego; psuć komuś opinię’ (WSFJP), *stać się bydlęciem* ‘rozłajdaczyć się, stać

się podłym, zdemoralizowanym, zdeprawowanym' (PSWP); *серая скотинка* 'до революции – пренебрежительное название солдат' (БАС); *знать (погнать) кого-л. <куда> как скотину* 'томск. о людях, которых грубо, насильно гонят, переселяют куда-л.' (БСНС); *лежать как скотина* 'пск. неодобр. о лежащем покойнике, которому не воздают никаких подобающих почестей' (БСНС); *хоронить кого-л. как скотины* 'пск. неодобр. о чьем-л. захоронении без подобающих почестей, обрядов' (БСНС). Do bezwzględności wobec bydła, złego traktowania zwierząt nawiązują jednostki: *traktować kogoś jak bydło robocze* 'traktować kogoś źle, zmuszać do ciężkiej pracy' (PSWP); *traktować ludzi jak bydło* 'odnosić się do ludzi z pogardą; znęcać się nad ludźmi' (PSWP); *обращаться с кем-л. как со скотом (скотиной)* 'прост. неодобр. о грубом, жестоким обращении с кем-л.' (БСНС); *относиться к кому-л. как к скоту (скотине)* 'прост. неодобр. о чьем-л. грубом, жестоким, крайне неуважительном отношении к кому-л.' (БСНС); *бить (избить) кого-л. как скота (скотину)* 'прост. о жестоко избиваемом человеке' (БСНС); *освежевать скотину (скотинку)* 'жарг. угол. убить, зарезать (человека) (БСРПог.); *сытую скотину (скотинку) на мясо бьют* 'вещь, с которой человек хорошо обходился, принесет ему пользу' (БСРПосл.). Przeznaczenie bydła do ciężkich prac polowych odbiło się echem w postaci jednostki *bydło robocze* 'ciężko pracujący, wykorzystywany jako siła robocza człowiek' (WSFJP); *как рабочий скот* 'кар. неодобр. о покорных, послушно работающих людях' (БСНС).⁴

Bydłu przypisywane są takie cechy, jak brutalność, brak okrziesania i kultury, tępota, bezmyślność, podłość, agresja, zarozumiałość, pycha: *bydło było, bydło będzie* 'o ludziach nieokrziesanych, ciemnych, bezmyślnych, brutalnych' (PSWP); *bydło nie ludzie* 'pogard. ludzie nieokrziesani, brutalni, bezmyślni' (WSFJP); *po bydłecemu* 'przest. jak bydło, podle; niegodziwie, niemoralnie' (WSFJP); *как скот* 'прост. презрит. о грубом, подлом, низменном человеке' (БСНС); *скот скотом* 'прост. бран. о грубом, подлом, низменном человеке' (БСНС); *скотина скотиной* 'прост. презрит. о грубом, подлом, низменном человеке' (сравн.); *вести себя как скотина* 'прост. презрит. 1) о чьем-л. диком, неистово грубом, агрессивном и чумном поведении; 2) о чьем-л. бескультурном, примитивном, управляемом низменными инстинктами, недостойном человека поведении; 3) о чьей-л. грязной, неряшливой, беспорядочной жизни' (БСНС); *жить как скоты* 'прост. неодобр. о чьей-л. жизни, подчиненной грубым, животным, низменным инстинктам' (БСНС); *upić (schlać) się jak bydle* 'pogard. upić się do nieprzytomności' (WSFJP); *нуть как скотина* 'томск. презрит. о напившемся до бесчувствия человеке (особенно

⁴ W opracowaniu *Большой толковый словарь русского языка* pod redakcją A. S. Kuznesowa (2003) o słowie *быдло* czytamy: «Первоначально слово употреблялось презрительно по отношению к крестьянам и лишь впоследствии стало символом покорности, тупости, ограниченности, стадности мышления, поведения» (Кузнецов 2003: 107).

женщине)’ (БСНС); *пьян как скотина* ‘прост. презрит. о пьяном до бесчувствия человеке’ (БСНС); *тупая скотина* ‘хам, грубиянин’ (ИСРФ); *лицом детина, да разумом скотина* ‘о взрослом, но глупом человеке’ (ТСЖВЯ); *богатый что скот рогатый, в тесные врата не пройдет* ‘ирония и осуждение высокомерия и заносчивости’ (БСРПосл.); *схмылиться (сбычиться) как быдло* ‘пск. бран. о глядящем неприветливо, угрюмо и злобно человеке (схмылиться – ‘нахмуриться’; быдло зд. – ‘бодливая корова’)’ (БСНС). Do bydła porównywani są także uczniowie, którzy zachowują się hałaśliwie i niekulturalnie: *bydło na wolności* ‘uczniowie na przerwie’ (NSGU); *bydło szkolne* ‘uczniowie’ (NSGU); *robić bydło* ‘szaleć, zachowywać się głośno’ (NSGU); *bydło bus* ‘autobus szkolny’ (NSGU). Obraz stada wylegującego się na łące przywołuje przysłowie *bydlę jadło, a potem się pokładło* ‘o ludziach bez żadnych aspiracji, myślących tylko o fizjologicznych potrzebach’ (PSWP). Z bydłem wiązany jest nadmierny popęd seksualny, dążenie do ciągłego zaspokajania potrzeb fizjologicznych: *żyć jak bydło* ‘żyć niemoralnie’ (SJPW); *żyć jak bydlę* ‘żyć niemoralnie, rozpustnie, zmysłowo’ (PSWP); *stać się bydlęciami* ‘rozłajdaczyć się’ (SJPW); *życie, postępowanie bydlęce* ‘postępowanie niegodne człowieka, rozpustne, łajdackie’ (SFJPS); *skotские обычаи* ‘плотские наклонности’ (ИСРФ); *skotский нрав* ‘у кого-л. плотские наклонности’ (ИСРФ); *bydło było, bydło będzie* ‘pogadr. ludzi nieokrzyszanych, ciemnych, bezmyślnych, brutalnych nie da się zmienić; są wszędzie’ (WSFJP).

Ludzie porównywani z bydłem żyją bez jakichkolwiek planów, nie mają aspiracji, własnego zdania, brak im inicjatywy: *жить как Божья скотинка* ‘уменьш. прост. ирон. о чьей-л. растительной, неприхотливой, мирно и праздно текущей жизни’ (БСНС); *как Божья скотинка* ‘уменьш. прост. ирон. о пассивном, безобидном, безынициативном человеке, ведущем праздный образ жизни и поддающемся обстоятельствам’ (БСНС); *ходить как безогородная скотина* ‘ср.-урал. неодобр. о праздно, без цели расхаживающих людях (особенно пьяных) (безогородный ‘бродячий, повсюду блуждающий’)’ (БСНС); *nic i kropidłem nie zrobisz z bydłem* ‘pewnych nawyków i zachowań człowieka nie uda się w żaden sposób zmienić’ (NKP).

Z drugiej jednak strony językowy obraz bydła akcentuje użyteczność zwierząt, a co za tym idzie – należący się im szacunek. Są one źródłem pożywienia, dzięki nim człowiek nie cierpi głodu. O bydło należy dbać w odpowiedni sposób, dobrze je karmić, sprzątać po nim: *kto bydlęciami nie szanuje, sam siebie szkodzi* (NKP); *kto bydlęciami nie szanuje, sam siebie oszukuje* (ГУРБ); *lepiej więcej mieć bydła w oborze niżli szmat w komorze* (NKP); *kto w jesieni swych bydląt nie tuczy, ten je w zimie dźwiga, na wiosnę wywłóczy* (NKP); *kto bydlu karmy w jesieni żałuje, ten strawę dla psów na wiosnę gotuje* (NKP); *dozór, czystość, suche spanie za pół karmy bydlu stanie* (NKP); *skotину гладь не рукой, а мукой* (ИСРФ); *skotина не скажет, а пить – есть хочет* (ИСРФ); *веди за skotиной хороший уход – будешь иметь доход* (БСРПосл.); *за skotиной нужен глаз да глаз* (БСРПосл.);

за скотиною не ходить, так и платья не носить (БСРПосл.). Bydło jest także synonimem dostatku: *ostatnie bydłę z obory* ‘ostatni zasób’ (SJPW); *ни скота ни живота у кого-л.* ‘прикам., прибайк. сиб. о бедном, нищем человеке’ (БСРПог.); *ни скотины ни животины у кого-л.* ‘волгогр., ср.-обск.’ (БСРПог.). Bydło należy wypasać i w odpowiedni sposób pilnować: *chodźć za bydłem* ‘paść bydło’ (PSWP); *беспастушная скотина самая озорная* ‘без присмотра люди ведут себя плохо’ (БСРПосл.); *скотину водить – не разиня рот ходить* ‘надо быть внимательным в любой ситуации’ (БСРПосл.). W pozytywny sposób wypowiada się o bydle W. Dal: *и скот Божья тварь* (ТСЖВЯ); *скотина греха не знает* (ТСЖВЯ).

Zaprezentowane dane językowe dowodzą, iż leksemy *bydło* i *скот* posiadają wiele cech wspólnych, ale też i różnic. Ich znaczenia zmieniały się na przestrzeni wieków. Odmiany gwarowe i żargonowe nawiązują częściowo do znaczeń z polszczyzny czy ruszczyzny ogólnej. Wiele definicji zaskakuje jednak kierunkami przesunięć semantycznych i złożonością asocjacyjną. Najczęściej aktualne są w nich semy ‘wulgarności’, ‘braku kultury’, ‘braku okrziesania’, ‘braku moralności’, ‘podłości’, ‘nadmiernego popędu seksualnego’, ‘tępoty’, ale też ‘otyłości’, ‘dorodności fizycznej’. Słowniki poświęcone dawnej polszczyźnie i ruszczyźnie wiążą *скот – bydło* z dostatkami, dobrami materialnymi. Współczesne znaczenia bezpośrednio nie nawiązują do problemu bogactwa i bytu. Jednakże pozwalają one wysnuć wnioski, iż analizowane leksemy zarówno dawniej, jak i dziś odnoszą się do rzeczy ważnych dla człowieka, wartościowych, zapewniających mu utrzymanie. Przeanalizowane opracowania leksykograficzne ujawniają ponadto, że pod pojęciem *скот* czy *bydło* kryją się niekiedy nie tylko krowy, byki, woły i cielęta, ale również inne zwierzęta gospodarskie (koń, świnia, koza, owca), bywa, że i z drobiem włącznie. Frazeologia i paremiologia słowiańska akcentują, iż człowiek w sposób bezwzględny traktuje zwierzęta, odnosi się do nich z pogardą i przeznaczają do ciężkich prac polowych. Podporządkowuje je sobie i czerpie z faktu obcowania z nimi ogromne korzyści. Ustabilizowane jednostki ukazują jednak również i pozytywne konotacje łączone z bydłem. Nawiązują one do sposobu postrzegania zwierząt jako symbolu dostatku. Konotacja ta koreluje z najstarszymi znaczeniami leksemów *скот – bydło*.

WYKAZ SKRÓTÓW PRZYJĘTYCH W PRACY

daw.	– dawny	бран.	– бранное
gw.	– gwarowy	др.-рус.	– древнерусское
książk.	– książkowy	жарг.	– жаргонное
pogard.	– pogadriwy	ирон.	– ироническое
pot.	– potoczny	неодобр.	– неодобрительное
praw.	– prawniczy	презрит.	– презрительное

przen.	– przenośny	прост.	– просторечное
przest.	– przestarzały	собир.	– собирательное
st.-pol.	– staropolski	угол.	– уголовное
uczni.	– żargon uczniowski	уменьш.	– уменьшительное
zdr.	– zdrobnienie		
zgr.	– zgrubienie		
złodz.	– żargon złodziejski		

WYKAZ SKRÓTÓW GEOGRAFICZNYCH

кар.	– русские говоры республики Карелии
ср.-урал.	– Средний Урал
прикам.	– Прикамье
прибайк.	– Прибайкалье
сиб.	– сибирское
томск.	– Томская область
пск.	– Псковская область

BIBLIOGRAFIA

- Brückner A. (1927), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Czeszewski M. (2008), *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa. (SPP)
- Kasprczak M., Rzeszutek M., Smół J., Zgólkowa H. (2004), *Nowy Słownik Gwary Uczniowskiej*, red. H. Zgólkowa, Wrocław. (NSGU)
- Kąś J. (2003), *Słownik gwary orawskiej*, Kraków. (SGO)
- Kopaliński W. (2003), *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa.
- Linde S. B. (1807–1814), *Słownik języka polskiego*, tom 1–6, Warszawa.
- Słownik polszczyzny XVI wieku*, red. M. R. Mayenowa, F. Peplowski (t. 1–34), K.
- Mrowcewicz, P. Potoniec (od t. 35, do hasła ROWNY), Wrocław 1966–1994, Warszawa 1995.
- Müldner-Nieckowski P. (2003), *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa. (WSFJP)
- Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich* (1969–1978), red. J. Krzyżanowski, Warszawa. (NKP)
- Ratasiewicz M. (2010), *Słownik gwary pogranicza Suwalszczyzny i dawnych Prus Wschodnich*, Gołdap.
- Słownik języka polskiego* (1958–1969), red. W. Doroszewski, tom 1–11, Warszawa. (SJPD)
- Słownik języka polskiego* (1900–1927), red. J. Karłowicz, A. A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. I–VIII, Warszawa. (SJPW)
- Słownik staropolski* (1953–2002), red. S. Urbańczyk, t. 1–11, Kraków.
- Uniwersalny słownik języka polskiego* (2003), t. 1–6, red. S. Dubisz, Warszawa. (USJP)
- Stępiak K. (1993), *Słownik tajemnych gwar przestępczych*, Londyn. (STGP)
- Skorupka S. (1987), *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa. (SFJPS)
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny* (1994–2005), red. H. Zgólkowa, t. 1–50, Poznań. (PSWP)

- Słownik gwar śląskich* (2000–2012), red. B. Wyderka, tom 1–XIII, Opole. (SGŚ)
- Słownik gwar polskich* (1979–2010), red. M. Karaś (źródła i t. I, z. 1–2), następnie red. Jerzy Reichan, obecnie red. Joanna Okoniowa (od z. 16.), t. I–VII, z. 4 (23), Kraków. (SGP)
- Балдаев Д. С. (1997), *Словарь блатного воровского жаргона*, том 1–2, Москва. (СБВЖ)
- Большой толковый словарь русского языка* (2003), ред. С. А. Кузнецов, Санкт-Петербург. (БТСРЯК)
- Гурбиш Е. (1982), *Сопоставительный анализ анималистической паремологии русского и польского языков*, Диссертация кандидата филологических наук, Москва. (ГУРБ)
- Даль В. (1955), *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 1–4, Москва. (ТСЖВЯ)
- Козлова Т. В. (2001), *Идеографический словарь русских фразеологизмов с названиями животных*, Москва. (ИСРФ)
- Мокиенко В. М. (1995), *Словарь русской бранной лексики: матизмы, обсценизмы, эвфемизмы*, Berlin. (СРБЛ)
- Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. (2000), *Большой словарь русского жаргона*, Санкт-Петербург. (БСРЖ)
- Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. (2008), *Большой словарь русских поговорок*, Москва. (БСРПог.)
- Мокиенко В. М., Никитина Т. Г., Николаева Е. К. (2008), *Большой словарь русских пословиц*, Москва. (БСРПосл.)
- Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. (2008), *Большой словарь народных сравнений*, Москва. (БСНС)
- Словарь русского языка XI–XVII вв.* (1975–2008), том 1–28, Москва.
- Словарь русских народных говоров* (1965–2007), ред. Ф. П. Филин, Ф. П. Сороколетов, вып. 1–41, Ленинград-Санкт-Петербург. (СРНГ)
- Словарь современного русского литературного языка в 17 томах* (1950–1965), ред. В. И. Чернышев, Москва. (БАС)
- Срезневский И. И. (1893–1912), *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, том 1–3, Санкт-Петербург.
- Толковый словарь русского языка* (1935–1940), ред. Д. Н. Ушаков, Москва. (ТСРЯУ)
- Фасмер М. (1964–1973), *Этимологический словарь русского языка*, пер. с нем., том 1–4, Москва.

Agata Piasecka

THE SEMANTIC-PRAGMATIC POTENTIAL OF THE LEXEMS *BYDŁO* AND *SKOT* IN THE POLISH AND RUSSIAN LANGUAGES

(Summary)

This paper presents an analysis of the etymology and semantics of the words *bydło* and *skot*. The analysis is based on data from dictionaries that describe both the Polish and Russian general language and their dialectal variations. Language data shows that *bydło* and *skot* lexemes have features in common but also many differences. Their meanings have evolved over the centuries. Directions of semantic shifts are surprising in many definitions. The complexity of the connotations is complemented by Polish and Russian paremiias (proverbs).